

УДК 811.161.1'243 – 054.7

<http://orcid.org/0000-0001-8066-2159>

<http://orcid.org/0000-0002-5689-6251>

КОМПЕТЕНТІСНИЙ МОВНИЙ ПОРТРЕТ ОСВІТНЬОГО МІГРАНТА

Шульга І.М., канд. пед. наук, Новицька О.Л. (Харків)

Статтю присвячено опису мовного портрета освітніх мігрантів – студентів, що мають на меті пройти навчання в закордонних університетах протягом навчального семестру, року. Розглянуто типи, мету, фактори та методичні складники процесу академічної адаптації. Описано функції мови навчання, актуальні для процесу адаптації до умов навчання за кордоном. Запропоновано модель академічної адаптації, що містить цільовий, організаційний, змістовий та технологічний складники. Змістовий складник структурується у вигляді матриці, що відображає ситуативно-тематичний і структурно-логічний зміст курсу. Мовний матеріал формується із двох частин: інваріантну частину складають типізовані засоби мовленнєвого контакту, а також дієслова-оператори, що позначають загальнонавчальні та розумові дії. Варіативну частину мають скласти мовні одиниці, що відображають специфіку конкретної спеціальності.

Ключові слова: академічна адаптація, академічна адаптованість, мовний портрет, модель академічної адаптації, освітні мігранти.

Шульга И.Н., Новицкая О.Л. Компетентностный языковой портрет образовательного мигранта. Статья посвящена описанию языкового портрета образовательных мигрантов – студентов, желающих пройти обучение в зарубежных университетах в течение учебного года, семестра. Рассмотрены типы, цель, факторы и методические составляющие процесса академической адаптации. Описаны функции языка обучения, актуальные для процесса адаптации к условиям обучения за рубежом. Предложена модель академической адаптации, содержащая целевую, организационную, содержательную и технологическую составляющие. Содержательная составляющая структурируется в виде матрицы, отражающей ситуативно-тематическое и структурно-логическое содержание курса. Языковой материал формируется из двух частей. Инвариантную часть составляют типизированные средства речевого контакта, глаголы-операторы,

обозначающие общеучебные и познавательные действия. Вариативную часть составят языковые единицы, отражающие специфику конкретной специальности.

Ключевые слова: академическая адаптация, академическая адаптированность, модель академической адаптации, образовательные мигранты, языковой портрет.

Shulga I.M., Novitska O.L. The competence-based language portrait of an educational migrant. The relevance of the article is determined by the emergence of new problems in the educational process organisation, especially by securing the adjustment of educational migrants to studying at the universities abroad. The aim of the article is to describe the language portrait of an educational migrant and to define the core and methodological means of organization, during the foreign language studies, of the academic adaptation process of the students of non-philological specialities, intended for terminable study (a term or year) at foreign universities. The system of problems of educational migrants and the factors of the adaptation process (objective-social, socio-psychological, psychophysiological) have been analysed. The Ukrainian students' adaptation to foreign educational conditions is determined as academic adaptation. The aim of adaptation is academic adeptness. The model of academic adaptation of the students, which are going to participate in academic exchange, has been developed. Such model considers the construction of target, organizational, informative and technological components. For the specification of the target component parameters, the structure of IELTS testing materials has been analysed. The informative component of the adapting model is the students' academic and socio-cultural communicative activity situations, which are supposed to be simulated. For such situations it is necessary to form the subject matter and educational aim of each methodological episode, and to describe the procedure of language interaction. It assumes the definition of the subject scope of a speech activity within the relevant situations; determination of typical participants of the situations and their typical intentions; composition of participants' speech characteristics and singling out of the set of linguistic measures for intentions realisation. The invariative (for all non-philological specialities) and variative (for certain speciality and defined level of proficiency) parts of language teaching material have been defined. The invariative part is composed of the typified means of speech contact, the verbs denoting general educational and mental processes, expression of personal point of view, estimation, control and self-control.

Key words: academic adaptation, academic adeptness, educational migrants, language portrait, model of academic adaptation.

Усе більша кількість українських молодих людей шукає можливості отримати вищу освіту (повністю або частково, за програмами академічних обмінів) за кордоном, зокрема в європейських університетах. Такі тенденції відображають міжнародні закономірності розвитку специфічної частини вищої освіти – міжнародної освіти. Цей розвиток супроводжується появою нових проблем організації освітнього процесу, зокрема забезпечення адаптації освітніх мігрантів до навчання в закордонних університетах, що зумовлює **актуальність** статті.

Метою дослідження є опис мовного портрета освітнього мігранта та визначення сутності та методичних засобів організації на заняттях з іноземної мови процесу академічної адаптації студентів немовних спеціальностей, що мають на меті пройти навчання в закордонних університетах протягом певного обмеженого терміну (навчального семестру, навчального року).

Аналіз актуальних досліджень. Активізація міграційних процесів у міжнародному масштабі змушує науковців розглядати міжкультурну адаптацію як важливу соціальну проблему [2]. Відповідно до терміну перебування в новому соціокультурному оточенні та мотивів міграції виокремлюють декілька груп мігрантів: туристи, студенти, іноземні робітники, бізнесмени, дипломатичні працівники, біженці-емігранти. Визначальною характеристикою є мотив міграції (добровільна або вимушена міграція). Добровільні мігранти (візитери) знаходяться в новому соціокультурному оточенні від декількох днів (туристи) до декількох років. До останньої групи належать іноземні студенти, аспіранти, стажисти (освітні мігранти) [8].

Наукові засади соціально-психологічної адаптації розроблено в роботах К.А. Абульханової-Славської, Г.А. Балла, Б.Д. Паригіна, О.М. Леонтьєва, В.А. Петровського. Виокремлюють такі види адаптації: соціальна, етнічна (міжкультурна), дидактична, індивідуально-психологічна, економічна, побутова [10].

Основні типи соціальної адаптації визначаються структурою потреб і мотивів індивіда. Соціальна адаптація у навчанні іноземних мов проявляється в мовленнєвій поведінці, етикеті, невербальних формах спілкування [8: 286].

Освітній мігрант завжди стикається зі складнощами під час входження у навчальний процес закордонного ВНЗ [2; 4]. Крім того,

ускладнюючими чинниками можуть бути національні традиції та стереотипи освітньої системи батьківщини студента, різниця в системі рідної мови та мови навчання.

Адаптація освітнього мігранта до умов навчання за кордоном – складний динамічний процес, який характеризується взаємодією об'єктивно-соціальних, соціально-психологічних, психофізіологічних факторів.

До об'єктивно-соціальних факторів належать характер вищого навчального закладу, специфіка профільних дисциплін, особливості організації навчального процесу. До соціально-психологічних факторів відносять мотивацію особистості, здібності, індивідуальний стиль діяльності. Психофізіологічні фактори: індивідуально-психологічні особливості особистості, що пов'язані, в першу чергу, з темпераментом, індивідуальним стилем реагування. Об'єктивно-соціальні фактори зумовлюють *дидактичні труднощі* засвоєння великого обсягу знань іноземною мовою, що виконує функцію мови навчання [4; 12].

Для адаптації українських студентів до умов навчання за кордоном будемо використовувати термін *академічна адаптація*. Метою адаптації є *адаптованість* [4], «такий стан взаємовідносин особистості та середовища, коли особистість продуктивно виконує свою головну діяльність, задовольняє свої соціальні потреби» (переклад наш – І.Ш.) [8: 45]. Результатом академічної адаптації має стати академічна адаптованість.

До академічних проблем адаптації належать протиріччя між рівнем готовності іноземних (у нашому випадку – українських) студентів до сприйняття навчальної інформації та вимогами вищої школи, недостатня обізнаність у системі академічних стереотипів країни навчання [8: 47]. Тому необхідно створення адаптаційної методики навчання студентів, які планують навчатись за межами нашої країни. Наріжним каменем такої методики підготовки до отримання вищої освіти за кордоном вважаємо навчання українських студентів іноземної мови, що виконуватиме функції освітньої дисципліни [12].

На важливості достатнього рівня підготовки з мови навчання як основної умови успішної адаптації наголошують багато дослідників [4; 7; 11].

Крім того, необхідно допомогти студентові адаптуватися в новому соціокультурному середовищі, підготувати його до повноцінної участі в міжкультурній комунікації.

Виокремлюють функції мови навчання, найбільш значущі для адаптації іноземців: *гностична* (засіб пізнання дійсності), *культурологічна* (засіб пізнання нової культури), *комунікативна* (засіб спілкування у країні перебування), *інструментальна* (засіб вирішення професійних задач), *адаптивна* (засіб адаптації до нової дійсності). Реалізація адаптивної функції є важливим засобом подолання стрес-факторів і швидкого залучення студента до процесу спілкування в новому мовному середовищі [6].

Науковці виокремлюють низку видів адаптації, які, з нашої точки зору, доцільно реалізувати для завдань нашого дослідження. Це *лінгвокомунікативна* адаптація, метою якої є мовне забезпечення лінгвосоціальної та лінгвокультурної адаптації. У свою чергу, *лінгвосоціальна* адаптація має забезпечити навчання тактик мовленнєвої поведінки для входження освітніх мігрантів у сферу суспільних, групових, міжособистісних відношень у новому соціумі. Метою *лінгвокультурної* адаптації уважають навчання тактик мовленнєвої поведінки, що забезпечують подолання крос-культурної різниці у вербальному та невербальному спілкуванні, формування толерантності до національно-культурних стереотипів нової країни [7: 56–58].

Одним із важливих механізмів академічної адаптації та досягнення академічної адаптованості є система міжпредметних зв'язків, у першу чергу, відображення змісту профільних дисциплін у курсі мови навчання. Отже, такий курс повинен мати попереджувальний характер і має бути створений на основі мовного матеріалу навчальних дисциплін, з якими український студент зустрінеться в закордонному університеті.

Засобом подолання мовного бар'єру та швидкої підготовки студентів до навчання за кордоном уважають інтенсивні курси, а соціально-психологічний тренінг може бути засобом міжкультурної адаптації [2].

Необхідно створення методики, що поєднає в собі підготовку до навчально-професійного спілкування та соціалізації в іншомовному академічному та культурному просторі.

Виклад основного матеріалу. Уважаємо за доцільне розробити модель академічної адаптації студентів, що братимуть участь в академічному обміні. Така модель передбачає виокремлення та конструювання *цільового, організаційного, змістового та технологічного складників* [11], комплексне застосування яких підвищуватиме адаптаційний потенціал студентів.

Цільовий складник (результат упровадження моделі) – академічна адаптованість, готовність брати участь у навчальному процесі, здійснювати комунікацію в актуальних академічних і соціокультурних ситуаціях спілкування. *Змістовий, технологічний та організаційний* складники моделі є засобами реалізації цільового складника. *Змістовий* складник – це ситуативно-тематичний та лексико-граматичний зміст підготовчого курсу з мови навчання, набір умінь, необхідних для здійснення комунікації в ситуації дефіциту лінгвістичних ресурсів, що є типовою для навчання іноземною мовою. Уважаємо, що *технологічний* складник може базуватись на використанні елементів інтенсивних методів навчання і тренінгових технологій [13].

Планування, організація, реалізація тренінгу формують *організаційний* складник моделі адаптації освітніх мігрантів.

Головне місце у структурі академічної адаптованості освітніх мігрантів посідає сформованість комунікативної компетенції на певному рівні, що зазвичай визначається міжнародними стандартами як B1 для тих, хто вступає на перший курс, або B2 для тих, хто планує навчання в магістратурі [5; 14].

Разом із тим нами було доведено [13], що структуру цільового складника моделі академічної адаптації складають не тільки сформованість умінь у видах мовленнєвої діяльності на рівні B1, а й сформованість загальнонавчальних і стратегічних умінь, здатність використовувати такі вміння в актуальних академічних ситуаціях.

Для уточнення параметрів цільового складника ми проаналізували структуру тестових матеріалів Міжнародної Тестової Системи з англійської мови (IELTS). Такі тести мають скласти бажачі навчатися в англомовних країнах [14].

Необхідно виконати тестові завдання, що перевіряють сформованість умінь у різних видах мовленнєвої діяльності.

Тест із аудіювання продовжується 30 хвилин, протягом яких пошукувач має прослухати чотири аудіотексти, монологи та бесіди

носіїв мови та дати письмові відповіді на запитання. Запитання перевіряють здатність зрозуміти головну ідею та детальну інформацію, точки зору співбесідників тощо. Кожний текст прослуховується тільки один раз. Текст 1 містить бесіду між двома особами на побутові теми. Текст 2 – це монолог про, наприклад, об'єкти місцевої інфраструктури. Прослухавши текст 3, слухачі мають зрозуміти бесіду на тему навчання чи роботи, наприклад, між університетським тьютором і студентом. Текст 4 є прикладом університетської лекції [14].

Тест із читання продовжується 60 хвилин. Перевіряються вміння різних видів читання, розуміння основної ідеї, деталей, авторської точки зору, мети тощо. Використовуються оригінальні тексти із книг, журналів, газет. Тексти написано загальнолітературною мовою, вони можуть бути запропоновані пошукувачам, що вступають до університету для опанування будь-якої спеціальності.

Письмовий складник академічного тесту IELTS містить два завдання. У першому завданні ви отримаєте діаграму, таблицю, які треба описати словами, або дати письмові пояснення, як працює певний механізм, описати предмет чи подію. У другому завданні треба описати вашу точку зору на певну проблему. Відповіді в обох випадках мають бути побудовані в певному стилі.

Тест «говоріння» складається із трьох частин. У першій екзаменатор протягом 4 – 5 хвилин запропонує відповісти на звичні питання щодо вашого навчання, роботи, родини, хобі. У другій частині ви отримаєте картку із назвою розмовної теми. Після підготовки протягом 1 хвилини треба говорити приблизно 2 хвилини. Екзаменатор запропонує одне чи два запитання після вашого монологу. У третій частині треба відповісти на додаткові запитання за тією ж темою. Ці питання нададуть можливість подискутувати про більш абстрактні речі та загальнолюдські проблеми. Тут продуктивне говоріння має продовжуватись 5 хвилин.

Аналізуючи вимоги тестів можна констатувати, що освітні мігранти мають продемонструвати готовність до навчання (володіння видами мовленнєвої діяльності, стратегіями компенсації, загальнонавчальними вміннями), а також володіння мовним матеріалом, що є необхідним для спілкування в актуальних академічних ситуаціях та ситуаціях соціокультурної сфери комунікації.

Змістовий складник моделі адаптації – ситуації академічної та соціокультурної комунікативної діяльності студентів, що підлягають імітаційному моделюванню. Нами з'ясовано [13], що це передбачає визначення тематичного змісту мовленнєвої діяльності в межах актуальних ситуацій; визначення типових учасників ситуацій і їхніх типових інтенцій; складення мовленнєвих характеристик учасників відповідно до таких інтенцій; визначення набору лінгвістичних засобів для реалізації таких інтенцій.

Отже, змістовий складник моделі адаптації – програму навчального курсу підготовки до участі в академічному обміні – доцільно структурувати у вигляді матриці, що відображатиме ситуативно-тематичний і структурно-логічний зміст курсу.

Ситуативно-тематичний зміст визначають характеристики академічних і соціокультурних комунікативних ситуацій і комунікативних інтенцій учасників.

Структурно-логічний зміст складають типи текстів, що функціонують під час комунікації, набір алгоритмів (сценаріїв) мовленнєвої взаємодії в таких ситуаціях (способи вирішення комунікативних завдань, лінгвістичні засоби їхньої реалізації). Елементами моделі уважаємо типізовані мовленнєві акти (комплексні мовленнєві дії).

Для адаптаційного навчального курсу, що формуватиме компетентнісний мовний портрет освітнього мігранта, необхідно планувати і здійснювати контроль, розвиток і вдосконалення вмінь рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності відповідно до завдань спілкування у визначених комунікативних ситуаціях. Заключним етапом контролю результатів курсу є контроль і самоконтроль удосконалення комунікативної компетенції. За результатами такого контролю студенти мають побачити результати навчання.

Структурно-логічний зміст реалізується в мовному матеріалі, який доцільно структурувати відповідно до таких принципів. Необхідно виокремлення його інваріантного складника, володіння яким актуальне для освітніх мігрантів усіх спеціальностей у типових комунікативних ситуаціях.

Інваріантну частину мовного матеріалу мають скласти типізовані засоби мовленнєвого контакту, а також дієслова-оператори, що позначають загальнонавчальні та розумові дії [3], операції самостійного

опанування знань, вираження власної думки, оцінки, контролю й самоконтролю.

Варіативну частину мовного матеріалу мають скласти мовні одиниці, що відображають специфіку конкретної спеціальності, предмета, який є профільним для певного контингенту студентів. До варіативної частини відносимо також мовний матеріал, що буде враховувати рівень навченості певного контингенту студентів.

Отже, лінгвістичні засади адаптаційного курсу з іноземної мови визначаються шляхом моделювання мовленнєвої поведінки студентів у визначеному наборі комунікативних ситуацій.

Основу ситуативно-тематичного змісту навчального курсу складатимуть інваріантні навчальні тексти, в яких міститься опис ситуацій академічного та соціокультурного спілкування, дієслова-оператори мають бути представлені саме в таких текстах.

Лексика спеціальності (профільної навчальної дисципліни) відпрацьовується на варіативних текстах.

Організація засвоєння й активізації мовного матеріалу у мовленнєвій взаємодії є поєднанням інтенсивних і традиційних методів. Традиційні методи доцільно використовувати для засвоєння студентами інваріантної основи курсу під час виконання передтекстових, притекстових і післятекстових завдань до текстів, що моделюють інваріантні академічні та соціокультурні ситуації.

Наступний етап розробки курсу – складання мовленнєвих характеристик, опис структурно-лексичного змісту ролей учасників комунікації відповідно до алгоритму мовленнєвої діяльності студента. Вказані вимоги доцільно реалізувати на матеріалі типових ситуацій академічного спілкування «Лекція», «Семінар», а також ситуацій соціокультурного спілкування («У транспорті», «В ресторані» тощо).

Інваріантні компоненти моделі відображають особливості спілкування в типових комунікативних ситуаціях і можуть бути корисними для навчання студентів усіх спеціальностей.

Адаптаційний мовний курс є моделлю і засобом організації адаптації та корекції рівня навченості студентів – учасників академічних обмінів. Варіативні компоненти моделі можуть наповнюватися навчальним матеріалом відповідно до потреб навчання мови спеціальності конкретного контингенту студентів.

Висновки. Дослідження проблем мовної підготовки студентів до участі у програмах академічних обмінів дозволяє констатувати, що компетентнісний мовний портрет освітніх мігрантів містить такі компоненти: інваріантний (володіння мовою країни навчання на певному рівні, який визначається відповідно до рівня вищої освіти, володіння загальнонавчальними вміннями, уміннями спілкування у певному наборі академічних і соціокультурних комунікативних ситуацій); варіативний компонент складають уміння використання професійно-орієнтованого тезаурусу певної спеціальності.

Отримані результати дозволяють визначити **напрями подальших досліджень**, які, з нашої точки зору, мають визначити вичерпний інваріантний набір ситуацій академічного та соціокультурного спілкування освітніх мігрантів та описати принципи складання тезаурусу (лінгвістичної складової комунікативної компетентності) для здійснення спілкування в таких ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Т.В. Психологичні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Т.В. Алексеева. – Київ, 2004. – 25 с.
2. Анн-Вилсон Л.В. Социально-психологические особенности межкультурной адаптации российских студентов в Германии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Л.В. Анн-Вилсон. – Казань, 2003. – 17 с.
3. Балл Г.А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект / Г.А. Балл. – М. : Педагогика, 1990. – 184 с.
4. Витковская М.И. Адаптация иностранных студентов к условиям жизни и учебы в России (на примере РУДН) / М.И. Витковская, И.В. Троцук // Вестник РУДН. Серия «Социология», 2004. – № 6–7. – С. 267–283.
5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [Наук. ред. укр. видання докт. пед наук, проф. С.Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. Зинковский А.В. Современные педагогические технологии адаптации студентов-новичков к вузовскому обучению в России / А.В. Зинковский, Т.И. Капитонова // Актуальные проблемы развития образования, психологии воспитания, охраны здоровья, спорта // Вестник Балтийской пед. академии. – 2001. – Вып. 42. – С. 17–21.

7. Назыров З.Ф. Лингвосоциокультурный центр как средство адаптации образовательных мигрантов / З.Ф. Назыров, Н.И. Ушакова, О.Н. Тростинская // Портрет образовательного мигранта. Основные аспекты академической, языковой и культурной адаптации : колл. монография / [науч. ред. Е.Ю. Кошелева]. – Томск : «РАУШ МБХ», 2011. – С. 41–58.
8. Портрет образовательного мигранта. Основные аспекты академической, языковой и социокультурной адаптации : колл. монография / [науч. ред. Е.Ю. Кошелева]. – Томск : «РАУШ МБХ», 2011. – 204 с.
9. Порох Д.О. До проблеми адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі / Д.О. Порох // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – №10 (197). – Ч. I. – С. 42–48.
10. Рассудова О.П. Способы активизации пассивного владения языком / О.П. Рассудова // Краткосрочное обучение русскому языку иностранцев. Формы и методы : сб. статей. – М. : Рус. яз., 1983. – С. 93–104.
11. Савельева Н.Н. Проектирование системы адаптации первокурсников к обучению в вузе (направление – педагогика) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н.Н. Савельева. – Владивосток, 2007. – 26 с.
12. Ушакова Н.И. Концепция языкового образования иностранцев в вузах Украины (проект) / Н.И. Ушакова, В.В. Дубичинский, О.Н. Тростинская. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014. – С. 93–107.
13. Шульга І.М. Методика адаптивно-коригувального тренінгу з російської мови для іноземних студентів немовних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (російська мова)» / І.М. Шульга. – Херсон, 2014. – 20 с.
14. IELTS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ielts.org/about-the-test/test-format#sthash.Zio6FXJ0.dpuf>